

TARTIŞMALI İLMÎ TOPLANTILAR DİZİSİ - 39

KUR'ÂN ve TEFSİR ARAŞTIRMALARI-V (İslâm Düşüncesinde Gayb Problemi-I)

Tartışmalı İlmî Toplantı

12-13 Ekim 2002

- Prof. Dr. M. Said HATİBOĞLU * Prof. Dr. Sadık KILIÇ
Prof. Dr. Halis ALBAYRAK * Doç. Dr. Muhsin DEMİRCİ
Prof. Dr. Alpaslan AÇIKGENÇ * Doç. Dr. İlyas ÇELEBİ
Prof. Dr. Yusuf Şevki YAVUZ * Yrd. Doç. Dr. İsmail ALBAYRAK
Prof. Dr. Mustafa ÖZ * Prof. Dr. Ali Murat DARYAL
Prof. Dr. Hayati HÖKELEKLİ * Yrd. Doç. Dr. Abdülhamit BİRİŞİK

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi Yavuz ARGIT Bölümü	
Dem.No	121811
Tes.No	29701 KUR. T

İstanbul 2003

ENSAR NEŞRİYAT: 73
İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 39

Tebliğlerin
Muhteva ve dil bakımından sorumluluğu
Tebliğ sahiplerine aittir

Editör:
Prof. Dr. Bedreddin ÇETİNER

Yayına Hazırlayanlar:
Dr. İsmail KURT
Seyit Ali TÜZ

Sayfa Tertibi ve Tashih:
Dr. İsmail KURT

Baskı:
Step Ajans
Davut Paşa Cd.
Kale İş Merkezi, 224
0212 482 13 41

ISBN 975-6794-15-1

ENSAR NEŞRİYAT TİCARET A.Ş.
Süleymaniye Caddesi, 11 Beyazıt/İstanbul
e-mail: ensarv@ttnet.net.tr – Web site: www.ensar.org
Tel-Faks: +90 (0212) 513 43 41-513 03 09-513 09 90

GAYBA İMÂNIN DİNİ TEMELLERİ

Prof. Dr. Yusuf Şevki YAVUZ
M. Ü. İlahiyat Fakültesi

Tebliğe konu olan “Gayba İmanın Dinî Temelleri”ni irdelemek için öncelikle gayb kavramından ne anlaşıldığını belirlemek gerekir. Çünkü, âlimlerce gayb kavramına yüklenen anlamlar oldukça farklıdır. Buna göre tebliğ, gaybın tanımı ve naklî-aklî temelleri kısımlarından oluşacaktır.

A. Gaybın Tanımı

Arapça olan “غيب = gayb” kelimesi, “غيب” kökünden gelir; gözden gizli kalan ve görünmeyen demektir. Bilginlerce “gayb” farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bunların içerdiği temel unsurları birleştiren ve genellikle tercih edilen tanımı şöyle yapılabilir: Duyularla algılanamayan ve zorunlu rasyonel bilgilerle bilinemeyip doğru haber vasıtasıyla keşfedilen alan” a “غيب = gayb” adı verilir.¹

Bu tariften anlaşıldığına göre, “gayb”ın birinci vasfı, duyularla algılanamamış olmasıdır. Duyularla doğrudan doğruya algılananlar(nesnel, olaylar ve direkt bilgiler) “gayb” alanına girmez.

Her ne kadar bir insanın gözlemlerine konu olmayan ve fakat başka insanlarca gözlemlenen çeşitli olaylar, gözlemlerine konu olmayan insana nispetle izâfî anlamda gaybın kapsamına girerse² de insan duygularıyla algılanır olması bunları gerçek anlamda gayb anlamının dışına çıkarır. Zira her gözlemin ve bir çok duyu algısının tesbit edilip kesin bir tarzda ve nesnel bilgilerle kanıtlanması günümüzde mümkündür.

Bunun itikadî anlamda îmân konusu olmadığı açıktır. Tanıma göre gaybın ikinci niteliği zorunlu rasyonel bilgilerle bilinmemesidir. Bu

¹ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, “غيب” maddesi.

² Elmalılı, *Hak Dili Kur'ân Dili*, İstanbul 1938, VII, 5414-5415.

şu demektir: İnsan gayb alanı hakkında zorunlu veya diğer bir deyimle aksiyomatik olan rasyonel bilgilere sahip değildir, aksine gaybın varlığını bilebilmesi için akıl yürütmeye ve bunun sonunda ulaşacağı rasyonel kanıtlara muhtaçtır. Bu husus klasik dönem âlimlerinden İbnü'l-Arabî'nin, (ö. 543h) akıl yürütme yöntemiyle, çağdaş bazı bilim adamlarının da zihin yoluyla gaybın bilinemeyeceğine ilişkin görüşleriyle örtüşmemektedir.³ Ancak ne tür olursa olsun gaybın hiçi bir rasyonel bilgi ile bilinemeyeceği tezini savunan u nevi görüşler hakkında doğru bir haber bulunmayan mutlak gaybıla iribatlandırılması halinde tutarlı görülebilir. Çünkü "İlâhî zat"ın ve sıfatların mahiyeti gibi hakkında hiçbir doğru haber bulunmayan gayb türü de vardır ki buna literatürde "gayb-ı meknûn" denilmiştir.⁴

Tebliğde üzerinde durulacak olan bu tür bir gayb değildir ve esasen dinî –felsefî tartışmaların çoğu da bir tür gayb etrafında yoğunlaşmamak, daha çok hakkında naklî-vahyî veya akli kanıtların bulunduğu gayb etrafında vuku bulmaktadır.

Son devir âlimlerinden Muhammed Ferid Vecdî'nin gaybı olgunun (vâkı') zıddı veya karşıtı olarak tanımlaması da yanlış anlamalara sebep olabilecek niteliktedir.⁵ Zira bu durumda gaybın gerçekliğinden söz etmek güçleşmektedir. Gayba imâna dair bir eser telif eden yeni araştırmacılarından Bessâm Selâme'nin gaybın zorunlu rasyonel bilgilerle bilinemeyeceğine dair görüşleri eleştirmesi de isabetli değildir. Çünkü bu eleştirileri yaparken gayb alanına dahil olduğu halde Allah'ın varlığının bedîhî olarak bilindiği tezine dayanmıştır.⁶ Halbuki Allah'ın varlığının akıl yürütme sonucu üretilen bilgilerle bilindiği kelâmcılar ve kimi filozoflarca benimsenen bir husustur.

Gayb kelimesinin (الغيب) şehâdet (الشهادة) kelimesinin zıddı olması, ayrıca mevcud (الموجود) ve ma'kûl (المعقول) kelimelerinin karşıtı olmaması benimsenen tanımları semantik açıdan doğrulayan bir kanıttır. Kur'ân-ı Kerim'de de gayb daha çok duyu idrakinin ötesinde bulunup

³ İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (nşr. Muhammed Abdülkadir Ata), Beyrut, başkî Tarihi Yok, Dâru'l-fîkr), I, 15; Halis Albayrak, *Kur'ân'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul 1993, s.23,159.

⁴ Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta'rîfât* "el-Gaybu'l-Meknûn" md.

⁵ Mustafa Sabri, *Mevkûfu'l-akl ve'l-ilm ve'l-âlem*, Baskı Yeri Yok, 1950,II,33-34; Bessâm Selâme, *el-İmân bi'l-gayb*, el-Ürdün'ü'z-zerkâ 1983, s.10.

⁶ Aynî eser, s.10-11.

zorunlu rasyonel bilgilerle bilinmeyen, bilgisi Allah'a ait olan ve vahiy yoluyla peygamberlerine açıkladığı bir alan olarak tanıtılır.⁷

B. Gayba İmânın Dînî Temelleri

Gayba imânın dînî temelleri denilince kelâm bilimi açısından probleme bakıp konuya, vahye dayanan nassların ve ayrıca rasyonel bilgilerin ışığında yaklaşmak zorunludur. Klasik literatürdeki tabirle konuyu naklî ve aklî delillerle kanıtlama yoluna gitmek gerekir.

1. Naklî Deliller:

Bilindiği gibi İslâm dini vahye dayanan bir dindir. Ve bu tür dinlerin sonuncusudur. Gizli bilgi ve gaybdan gelmiş doğru bir haber diye nitelenen vahiy başlı başına gaybî bir olaydır ve gayb alanını yegane kapısıdır. Gaybî terminolojiye göre insanlar arasından Allah'ın belirlediği peygamberlerde ortaya çıkan vahiy peygamberlerin yaşadığı bir tür rûhî gözlem ve deneydir. Bu tecrübe vahye muhatap oluşu bakımından peygamberlerde zorunlu bilgi meydana getirir. Zira peygamberler doğrudan doğruya veya vahiy meleği aracılığıyla Allah'tan duyu ötesi âlem hakkında bilgi aldıklarını açıklamışlar ve yaşadıkları tecrübenin doğruluğunu kanıtlamak üzere benzerini meydana getirmekten insanları aciz bırakan mucizeler gösterip insan ve kainat hakkında bilimle çatışmayan bilgiler ortaya koymuşlardır.⁸ Bu yönüyle peygamberler gayb alanıyla irtibat kuran ve bu âlemden haber getiren şahidler oldukları gibi gayb âlemiyle şehâdet âleminin buluşma noktalarıdır.

İslâm dinine ait ana kaynakların ilkinin teşkil eden Kur'an'a gayba imân açısından bakılınca başta imânın objesi olan konular olmak üzere haber verdiği alanın gaybî bir nitelik taşıdığına doğrudan doğruya temas ettiği görülür. El-Hâkka Sûresi'nin "gördüklerinize ve görmediklerinize yemin ederim" (69/38-39) mealindeki âyetinde insanların gördükleri âlem ve varlıklardan başka bir de görmedikleri âlem ve varlıkların bulunduğu dikkat çekilmesi gayb âleminin varlığına yapıymış açık bir vurgudur. Duyularla algılanmayan ve fakat aklın imkânsız görmediği bir âlemin varlığına inanmaktan ibaret olan gayba imân, Kur'an'da bütün imân esaslarını içeren ve özetleyen bir tabir olarak geçer. Allah'tan gel-

⁷ İlgili âyetler için bk. M. Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemu'l-Müfehres* "gyb" md.

⁸ Yusuf Şevki Yavuz, *İslâm'da İnanç Esasları*, İstanbul 1999, s. 162-180; M. Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, Kahire 1353-1354, VII, 424, XI, 224.

miş bir kitap olduğunda şüphe bulunmadığına ve muttakiler için bir hi-dâyet kaynağı teşkil ettiğine dikkat çekilen el-Bakara Sûresi'nin ilk âyetlerinde Allah'ın isyan etmekten sakınan kimselerin nitelikleri sayılırken onların ilk olarak gayba îmân ettikleri belirtilir, sonra da gayba îmân bir anlamda açıklanarak bunun Hz. Peygamber(s.a.v.)'e indirilen Kur'an'a, geçmiş peygamberlere indirilen ilâhî kitaplara ve âhirete keskin bir şekilde inanmayı kapsadığına vurgu yapılmış, değişik âyetlerde de îmân esasları sayılarak ayrıntı verilmiştir.⁹

Gaybla ilgili âyetlerde, görmedikleri halde Allah'a îmân edip, buyruklarına isyan etmekten sakınan, peygamberine yardım eden, görmedikleri cennete ve cehenneme inanıp cennete girmek için ilâhî emirlere itaat eden, cehenneme girmekten kurtulmak için ilâhî yasaklara uyan kimseler övülmüş¹⁰ Allah'a, peygamberine, indirdiği Kur'an'a ve önceki ilâhî kitaplara îmân etmek emredilmiş; Allah'ı, melekleri ilâhî kitapları, peygamberleri ve âhireti inkâr edenler tam bir sapık olarak nitelenmiş¹¹ ve îmân edenlerin hayırlı bir iş yaptıkları belirtilmiştir.¹²

Âyette geçen "gayba îmân" tabiriyle ne kastedildiği konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar da şöylece sıralanabilir:

a. Gayba îmân etmekle kastedilen duyular ve bedîhî akıl ilkele-riyle bilinemeyip peygamberlerin haber verdiği her şeydir.

b. Gayba îmânla Kur'an'a ve kadere îmân etmek belirtilmek istenmiştir.¹³

c. Gayba îmân etmek Allah'a îmân anlamına gelir. Her ne kadar Allah'ın varlığı, özellikle sıfatları ve fiilleri tek başına yeterli değildir.¹⁴

d. Gayba îmânla evrenin başlangıcına ve âhirete îmân etmek kastedilmiştir.¹⁵

e. Gayba îmân etmekle kastedilen bütün îmân esaslarıdır.¹⁶

f. Gayba îmân etmekle hem îmân esasları, hem de bütün dini hükümler kastedilmiştir.¹⁷

⁹ el-Bakara 2/2-4, 285.

¹⁰ el-Enbiya 21/9, el-Hadîd 57/25, Meryem 19/61.

¹¹ En-Nisâ 4/136.

¹² el-Bakara 2/177.

¹³ Râğb el-İsfahânî, *el-Müfredât* "gyb" md; M. Reşid Rıza, a.g.e., IV, 255.

¹⁴ Bessâm Selâmî, a.g.e., s. 111.

¹⁵ Amulî, *et-Tevhîd fi'l-Kur'an*, s.113-114

¹⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, s.176-177, 195; M. Resid Rıza, a.g.e., IV.254.

¹⁷ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, II, 27

Bu görüşlerin çoğunluğu gayba îmânın kapsamını îmân esaslarıyla sınırlarken bir kısmının, davranışlara ilişkin ahkâmı da içine alacak şekilde kapsamı genişlettiği görülmektedir. Ancak gayba îmânı “âmentü”de ifadesini bulan esaslarla sınırlayan görüş daha çok taraftar bulmuştur. Duyularla algılanan ve rasyonel bilgilere konu olan dünyevî ahkâmı gayba îmânın kapsamına almak gayb hakkında benimsenen tanımla örtüşmemektedir. İmân esaslarının gaybî oluşu ise açıktır.

Peygamberler ve getirdikleri ilâhî kitaplar insanlarca görülen varlıkla ise de, peygamberin Allah elçisi olarak vahiy alışı ve getirdikleri kitapların ilâhî oluşu tamamen gaybîdir.

İmân’a konu olan varlıkların gaybîliği îmân kavramının gerektirdiği bir niteliktir. Zira îmân söz konusu olunca iradenin ve tercihin devreye girmesi gerekir. Bu sebeple duyularla algılanan varlıklara îmân etmekten bahsedilemez. Çünkü bu takdirde irade ortadan kalkmakta ve olgusal-nesnel bir bilgi gerçekleşmektedir. Bundan dolayıdır ki, âhîret kapısının aralandığı ölümün veya dünyada gerçekleşmesi istenen ilâhî azabın geldiği anda îmân etmek geçersiz kabul edilmiştir.¹⁸

İslâm dininin ikinci ana kaynağını oluşturan hadislerde de îmânın gaybî nitelik taşıdığına dair bazı bilgiler bulmak mümkündür: Hz. Peygamber(s.a.v.), Mekkelileri İslâm’a davet ederken “şu dağın aşağısından atlı bir grubun sizi yağmalamak için gelmekte olduklarını haber versem bana inanır mısınız?” diye sorup “evet” cevabını alınca sözlerine şöyle devam etmiştir. “Ben, önünüzdeki şiddetli azaba karşı sizi uyaran biriyim”¹⁹ Bu sözleriyle Hz. Peygamber(s.a.v.), görmedikleri bir âlemi, gaybî Mekkelilere haber veren bir elçi olduğuna ve bu âlemin duyularla algılanmayan gaybî bir alan olduğuna işaret etmiştir.

2. Akli Deliller:

Kelâm bilginleri delili bulunan gayb ve hakkında hiçbir delil bulunmayan gayb olmak üzere iki gruba ayırdıkları gaybın naklî delillerinin Hz. Peygamber(s.a.v.)’in vahye dayanarak verdiği haberlerden oluştuğunu belirttikten sonra gaybın akli delilleri bulunduğu tezini savunmuş ve bu konuda çeşitli deliller getirmişlerdir. Zira onlara göre her ne kadar gaybda asıl olan peygamberin bildirdiği haberler ise de Kur’ân’da İslâmî ilkelerin akli bilgilere uygun bulunduğu ve akıl yürütülerek de bu

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Be’s”, *T.D.V İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1992, V, 526-527.

¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 307.

ilkelerin temellendirilebileceği açıkça belirtilmiştir. Kelâm bilginlerinin bu tezini doğrulayan gaybî bilgiler mevcuttur. Nitekim Kur'ân'da peygamberin getirdiği habere kulak vermenin yanı sıra, hevâ ve heveslerden uzaklaşmış ve duygulardan arınmış bir akıl yürütmenin cehennemden kurtuluşu sağlayacağına dikkat çekilmesi, ayrıca dînî ilkelerin doğruluğunu kavramanın akıl yürütmeye ve sağ duyulu olarak düşünmeye bağlanması bu tezin kanıtları arasında yer alır.²⁰ bu gaybî mantaliteye göre gaybın rasyonel bilgilerle temellendirilmesi mümkün görünmektedir.

Gayba îmânın başında yer alan ulûhiyet, nübüvvet ve âhiretin mahiyetinden başka ayrıntıların da vahyî bilgilerle temellendirileceği hususunda her hangi bir tartışmaya gerek yoktur. Gaybın imkânı, Allah'ın varlığı ve birliği, peygamberin doğruluğu ve âhiret âleminin imkânı konularında ise rasyonel delillerin geliştirilmesi gaybın alken de temellendirilebileceğinin bir kanıtıdır. Düşünen bir insanın gayba îmân etmeye yöneldiği ve bunu gerçekleştirmek için bir kanıt arayışına giriştiğinde şüphe yoktur. Filozoflarla kelâm bilginlerinin Allah'ın varlığına, nübüvvetin gerçekliğine ve âhiret âlemine ilişkin çeşitli aklî deler geliştirdikleri bilinmektedir. Bunları burada tekrar edecek değiliz. Bunun yerine genel anlamda gayb âleminin imkânı hakkında bazı mütalaalar belirtmek istiyoruz.

Gayb âleminin var oluş imkânını irdelemek için iki temel kaynaktan söz edilebilir. Bunlar da duyuları kullanmak ve akıl yürütmekten ibarettir. Burada öncelikle sorulması ve cevap aranması gereken soru şudur: Duyu ötesi bir varlık alanı var mıdır? Böyle bir alan ve âlemin var olabilmesi mümkün müdür? Duyu verilerini kullanarak bu sorulara cevap vermemiz mümkün görünmemektedir. Zira, "Duyularla algılanmayan bir âlem"den söz etmekteyiz. Bundan dolayı duyuların, problemin çözülmesinde doğrudan bir katkı yapması beklenemez.

Derin bir tahlile girişmeden problemi çözmek için "Her var olan, duyularla algılanır, gayb âlemi ise duyularla algılanmaz" tarzında önermeler düzenleyerek bunlardan da "öyle ise duyularla algılanmayan gayb âlemi var değildir" sonucunun çıkarılabileceği ileri sürülebilir. Nitekim, duyu ötesi bir varlık alanı bulunmadığını savunan ateist ve pozitivist düşünürler görüşlerini bu veya benzeri önermelerle temellendirmeye çalışmaktadır. Ne var ki bu önermelerin bilimsel veri-

²⁰ El-Mülk 67/10.

lerle mukayese edilip derin bir tahlile tâbi tutulduğu takdirde içinden çıkılamayacak bir yığın problem içerdiği görülür.

Her şeyden önce bu önermeler, gözlem ve deneyden oluşan duyusal ve bilimsel bir bilgiye değil, mantıkî çıkarımlara dayanmakta, dolayısıyla felsefî bir tezi ifade etmektedir ki, bu yaklaşım duyular âlemi hakkında bir hüküm vermek, yani duyu ötesine geçmektir. Akıl yürütme alanına geçilince burada geçerli olan duyular değil, aklın zorunlu ilkele-ri ve bunların kullanılmasıyla üretilen rasyonel bilgilerdir. Şu halde gayb âleminin varlığını ve imkânını belirleyecek olan duyusal, hissî bilgiler değil, rasyonel bilgilerdir.

Bu önermelerin taşıdığı problemlere gelince, bunları şöylece belirtilebilir: “Her var olanın duyularla algılandığını söyleyebilmek için duyuların bütün varlık alanlarını kuşatacak mutlaklık ve yetkinlikte olması gerekir. Halbuki duyuların algılama gücünün eksik ve yetersiz olduğu, tartışmaya imkân bırakmayacak açıklıkta bir gerçektir. Zira, bunu doğrulayan kesin bilgilerimiz mevcuttur.

Sözgelimi, sağlam duyulara sahip olan insan, önünde duran bir bardak suyun veya kocaman bir nehrin içindeki bakterileri göremez; fakat, gözü ile görmediği varlıkların bulunabileceğini düşünerek mikroskop icat etmiş ve bu mikroskobu kullanarak, yani görme yeteneğindeki eksikliği gidererek onları görmüştür.

Yine, uzay boşluğunda dolaşan ses dalgalarını bir alıcı âlet geliştirerek yani işitme yeteneğindeki eksikliği ortadan kaldırarak işitmiştir. Kızıl ötesi ışınları da görme eksikliğini gideren bir âlet kullanarak görebilir.

Bu örnekler, duyuların maddî varlıkları algılamakta yetersiz olduğunu kanıtlar. Bu durumda bazı maddî varlıkları algılayamayan duyuların, maddî boyutu ve formu bulunmayan varlık alanını algılamadığını veya algılama imkânından yoksun bulunduğunu söylemek, rasyonel açıdan yanlış bir hüküm olmaz.

Ayrıca, gayb âlemini inkâr etmek için düzenlenen önermelerde duyularla algılanmak, var olmanın bir sebebi olarak ileri sürülmektedir. Oysa görülmek, var olmanın sebebi değil, var olmak görülmenin şartlarından biridir. Buna göre, bir şeyin görülmesi için mutlaka var olması gerekir; var olması için mutlaka görülmesi gerekli değildir; görme duyusu eksik ve yetersiz olduğundan dolayı bir varlığın görülmemesi mümkündür. Şu halde, var olmayı görülme şartına bağlamak gerektiğini

söylemek rasyonel açıdan doğru değildir. Aksi takdirde, var olduğu halde görülmeyen varlıkları yok saymak icap eder ki, yukarıdaki örnekler bunun yanlışlığını kanıtlayıcı mahiyettedir.

Kaldı ki insanlar, günlük hayatta ve dünyevî konularla ilgili olan pek çok bilgiye duyuları ile değil, haber yolu ile ulaşır; görmediği varlık ve olayları, görenlerin bilgisine inanarak ve güvenerek kabul eder. Buna paralel olarak bilim adamlarının ürettikleri bilimsel bilginin doğruluğunu tasdik eder. Bilim adamları, deney ve gözlem yöntemini kullanarak duyularla doğrudan doğruya algılanmayan bilgiler üretip insan bilgisini genişletmekte ve bir anlamda duyu ötesinin imkân dahilinde bulunduğuun ip uçlarını vermektedir.

Bütün bunlar dikkate alınırca, ilkel toplumlardan modern sonrası toplumlara varıncaya kadar insanlık camiasında ma'kes bulmuş olan ve hâlâ bulmaya devam eden gayb âleminin varlığını ma'kul görmenin bilime aykırı olmadığı söylenebilir.

Deney ve gözleme dayanan bilimsel bilgi yöntemiyle gayb âlemi hakkında bir bilgi üretme imkânı bulunmadığına göre, geride sadece rasyonel bilgi yolu kalmaktadır. Rasyonel bilgiler içinde, insanın gayb âlemini reddetmesini gerekli kılan hiçbir bilgi mevcut değildir. Aksine insanın dünya hayatında iyiliği savunup kötülüğe karşı çıkan ve düşüncüyü hataya geçirip erdemli bir varlık haline gelmesini hedefleyen, böylece iyi bir dünya hayatını gerçekleştirme mesajını veren gayb âlemi inancını rasyonel açıdan doğru ve gereklidir. Zira, hayata kazandırdığı anlam ve içerdiği mesajın nitelikleri birey ve toplum için vaz geçilmezdir.

Aydınlanma döneminden itibaren metafizik âlemi yok sayarak yaşanan seküler hayat tarzının²¹ günümüzün ünlü düşünür ve bilim adamlarınca "çıkılmaz bir sokak" olarak görülmesi bu tezi doğrulayıcı niteliktedir.

Şu da var ki, günümüzde gayb âleminin, bir başka ifade ile metafizik âlemin rasyonel bilgilerle hiçbir irtibatı bulunmadığı tezini savunan görüşler de vardır. Ancak, bu görüşü savunanların, metafizik âlemin rasyonel bilgilerle temellendirilemeyeceğine dair kesin kanıtları bulunduğunu söylemek oldukça zordur. Bu görüşün savunucularından daha çok ünlü düşünür Kant'ın etkisi hakimdir. Oysa gayba îmân eden insan inancını makul bulmakta, gayba îmân etmeye karar verirken akıl yürütme melekelerini kullanıp az veya çok düşünmektedir. Bu gerçeği bir

²¹ Ali Köse, *Sekülerizm Soruları*, İstanbul-2002, s.138-140.

tarafa bırakarak Kant'ın konuyu bakışını temel bir kanıt olarak ileri sürmek dogmatik bir yaklaşımı çağrıştırmaktadır. İlkel toplumlarda olduğu gibi günümüzde de görülen âlemin ötesinde görülmeyen bir âlemin varolduğunu düşünmeden görülen âleme, insanı tatmin edecek rasyonel bir açıklama getirilememiştir.

* Görülen âlemde görülmeyen varlıklara ve onlara ait bilgilere deney ve gözlemin ürünü olan mikroskop, teleskop vb. vasıtalarla ulaşabilen insanın, gayb âlemine ve ona ilişkin bilgilere de bu âleme dair deney ve gözlemlere sahip bulunan peygamberler, günümüzde ise son peygamber Hz. Muhammed(s.a.v.) aracılığı ile ulaşması zihni ve gönül tatmin eden bir hayat ve kainat görüşünün yanı sıra ölümle birlikte intikal edeceği meçhul âlemde mutluluğa erişmesi için bir çıkış yolu olarak görülmektedir.